

TUOMAS HEIKKILÄ

Lalli

Kansallismurhaajan
muotokuva

TAMMI

LALI

TUOMAS HEIKKILÄ

Lalli

**Kansallismurhaajan
muotokuva**

TAMMI
HELSINKI

© Tuomas Heikkilä ja Tammi, 2022

Tammi on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

Ulkoasu ja taitto: Emmi Kyytsönen

ISBN 978-952-04-4544-7

Painettu EU:ssa

Sisällys

6

8 • Uskon ja tiedon rajamaille

12 • Lalli ja suomalainen identiteetti

13 • Huonossa seurassa halki historian

41 • Lalli elää ja voi hyvin

52 • Kansainvälistä ja kotikutoista

53 • Lähteet myytin takana

67 • Tulkintaa ja tarinanrakennusta

79 • Lallin paikoilla

94 • *Tietoisku: Minkälainen oli ”Lallin Suomi”?*

102 • Katse kansallispahikseen

7

- 103 • Murhaajan muotokuva
- 130 • Kansallissurmaaja kaunokirjallisuuden lehdillä

150 • Rikos ja rangaistus

- 151 • Piispanmurha maisemassa
- 162 • Paha saa palkkansa

178 • Vieläkö kirves kohoaa?

190 • Kiitokset

192 • Viitteet

204 • Lähteet ja kirjallisuus

221 • Henkilö- ja paikannimihakemisto

Uskon ja tiedon rajamaille

Alussa olivat jää, kirves ja Lalli. Keskiaikaisen kertomuksen mukaan talonpoika Lalli kohtasi Suomessa kristinuskoa levittäneen piispa Henrikin 1150-luvulla ja tappoi hänet. Tapahtuma oli Suomen historian alkuräjähdyks.

Tarina ei kuitenkaan ole totta. Se on rakennettu ja vuosisatojen hioma yksinkertaistus, kiteytys pitkästä kulttuurisesta ja historiallisesta kehityksestä. Se on Suomen luomiskertomus, joka antoi aikanaan oikeat vastaukset kysymyksiin maan uskonnollisista, kulttuurisista ja poliittisista siteistä. Henrikin ja Lallin hahmot ovat uskonnollisille ja kansallishenkisille kertomuksille tyyppillisiä myyttikasamia. Alkuperäiset henkilöt ja tapahtumat eivät hevin hahmotu niiden alta. Kun emme tiedä totuutta, tulkinnoille on tilaa.

Menneisyys muuttuu jatkuvasti, sillä jokainen aikakausi poimii historian kätköistä esille itselleen tärkeitä asioita. Kertomuksen vuosisadasta toiseen vaihtelevat painotukset, poistot ja lisäykset kertovat kulloinkin ajankohtaisista ajatuksista. Näille muokkauksille rakentuu puolestaan laajan yleisön historiatietoisuus, jaettu muistimme. Lallin ja Henrikin parivaljakko on pitkäikäisin esimerkki historiaan sijoitetun tarinan käytöstä Suomessa. Heidän kauttaan avautuu avara näköala vuosisatojen mittaan muuttuvaan suomalaiseen mielenmaisemaan.

Lalli liikkuu uskon ja tiedon rajamailla. Hänet löytää historian alkuhämärästä, jonne tutkijoitten lähteet eivät yllä, mutta jossa on runsaasti tilaa mielikuvitukselle. Tutkijana en itse usko tuntemamme Lallin historiallisuuteen. Suomalaisena taas tunnen hänet osana maamme historian rikasta kudelmaa, ristiriitaisena hahmona, jota on kirottu ja ihailtu. Historiallisuudestaan tai historiattomuudestaan riippumatta hän on mies, joka ei jätä ketään kylmäksi – paitsi ehkä piispan Köyliönjärven jäällä.

Älkää riistäkö meiltä Lallia

Sikäli kuin piispa ja sittemmin pyhimys Henrikki ei koskaan ollut olemassa, häntä ei myöskään voitu murhata Köyliönjärven jäällä. Jos häntä ei murhattu, murhaaja eli Lalliakaan ei ilkeine vaimoineen ole koskaan ollut.

Köyliölläiset eivät ole sinoita, jotka tuntevat menettävänsä jotakin tärkeää, jos dosentti Tuomas Heikkilän päätelmät pitävät paikkansa. Lallin ja piispan tarina on osa suomalaista perinnettä ja itseymmärrystä, joista ei niin vain tahdota luopua.

Ei meidän tarvitsekaan. Martti Luther ei tietävästi koskaan sanonut "tässä seison, enkä muuta voi". Muiden historioitsija kuvasi tarinaa silti todeksi, koska Luther olisi voinut, tai hänen olisi suorastaan pitänyt sanoa nuo sanat. Niihin tiivistyi parhaalla mahdollisella tavalla sinänsä tosi historiallinen tilanne.

- Roomalaiskatolinen usko tuli Suo-

Legendan mukaan Lallin päinähkä lrtosi, kun hän riisui Henrickiä ryöstämässä hilpan.

meen lännestä, ja jotkut kirkkoamiehet sen toivat. On todennäköistä, että se herätti vastarintaa. Lallin ja piispa Henrikin kertomuksen kaksi tunnetuinta muunnelmaa sallivat pitää

ristiretkä joko uljaana lähetystyönä, jossa henki oli panoksena, tai vieraan vallan tulona, jota torjuttin kirveskädessä. Mieheksi muinaistarina, valitsipa kumman tahansa.

Kirkko opetti mielellään, miten kammottavat rangaistukset kohtasivat pyhän miehen murhaajaa. Kansallisromantiikan aikana tartuttiin mieluummin kostotyöhön, jolla alkuperäinen suomalaisuus torjui ulkoista sotkeutumista elämänsä.

Mitä siitä jos saataistinkin selville, että piispa Henrikin luut kuuluvat todellisudessa jollekin kylästappelussa kuolleelle 1400-luvun rengille? Harva Keski-Euroopan kirkkojen pyhäinjäännöskään talttaa sen äädenpiolla.

Todisteista tai niiden puutteesta riippamatta Lalli vuodattaa yhä vain Henrikin veren Köyliönjärven jäälle siellä, missä tarinalla on merkityksensä: kansakunnan mielikuvituksessa ja historiallisessa sadussa.

Lalli on kansallisomaisuutta. *Helsingin Sanomien* pääkirjoitus 23.4.2005 kutsui kertomusta Lallista "miehekkääksi muinaistarinaksi".

Kirjoitin aikanaan tutkimuksen pyhästä Henrikistä, Suomen ihailusta apostolista. Laajan lähdeaineiston nojalla hahmottelin, kuinka hänen keskiaikainen pyhimyskulttinsa rakennettiin ja kuinka hänestä tuli Suomen ainoa oma pyhimys. Hänen murhaajansa, Lallin, tarina on täysin toinen. Siinä missä Henrik loistaa autuaallista valoa, Lalli vaeltaa synkkien varjojen maassa.

Valo ei näytä kirkkaalta ilman varjoja. Henrik ja Lalli, valo ja varjo, eurooppalaisuus ja impivaaralaisuus, uusi usko ja vanha vakaumus, ekspansio ja epäluulo – ne kaikki kertovat jotakin olennaista siitä, miten meistä on tullut meitä. Henrikin ja Lallin hahmot tarvitsevat toisiaan. Jos emme tunneta tarinan molempia osapuolia, vuosisatainen kertomus suomalaisuudesta jää torsoksi.

Miksi sitten tutkia henkilöä, jota ei kaiken todennäköisyyden mukaan ole ollut koskaan olemassa? Siksi, että kuviteltuna hahmonakin Lalli on vaikuttanut suomalaisiin ja heidän historialliseen identiteettiinsä enemmän kuin useimmat lihaa ja verta olleet suurmiehet ja -naiset. Siksi, että hän on kulkenut mukaanamme ainakin 800 vuotta. Siksi, että häneen kiteytyy paljon siitä, mitä suomalaisuuden on kulloinkin ajateltu olevan. Lalliuden historiallisten kerrostumien kuoriminen on matka suomalaisena olemisen menneisyyteen ja nykyisyyteen.

On siis aika kertoa Lallin tarina. Tervetuloa mukaan.

Lalli ja suomalainen identiteetti

HUONOSSA SEURASSA HALKI HISTORIAN

13

ASUUKO MEISSÄ KAIKISSA PIENI LALLI?

Pyhän Henrikin päivänä 19. tammikuuta 2021 *Ilta-Sanomat* julkaisi artikkelin, jossa pohdittiin Suomen kuuluisinta murhaa, piispa Henrikin oletettua kuolemaa lähes 900 vuotta aiemmin. Henrikin ja hänen surmaajansa Lallin tarinaa tarkasteltiin tekstissä osana suomalaisten identiteettihistoriaa, eikä se ottanut suoraan kantaa henkilöitten historiallisuuteen. Artikkelin keräsi lukijoilta nopeasti tuhansia peukutuksia ja 169 kärjekästä kommenttia.¹

Peukutusten määrällä mitattuna lukijoitten syvimmat tunnot tiivistä parhaiten Pakana-nimimerkillä kirjoittanut kommentoija. Kyseinen nimimerkki kirjoittaa näin:

Lalli puolusti omaansa. Oikein.

Ei paljoa historiantunneilla kerrota, kuinka ristiretkeläiset hävittivät Suomenkin kansaa ja pyhiä paikkoja.

Takaisin välimeren [!] rannalle, kuunsirpin seuraksi.

Myös muut suosituimmat kommentit olivat selvästi Lallin puolella:

Niinkuin jollain papilla olisi oikeus marssia toisen taloon kertomaan miten pitää elää.

Hienoa Lalli!

NIMIMERKKI – D –

Taisi Lalli hermostua kotiin tultuaan, kun piispa Henrikin porukat kulkiessaan söivät, syöttivät hevosensakin ja majoittuivat ilmaiseksi, asemansa perusteella Lallien torppaan. Söivät kaiken eineen. Niinhän se alkaa olemaan nytkin, pikkasen eri muodossa vain.

NIMIMERKKI UNIONIN APUKASSI

Minusta Lalli on kovempi jätkä ja Suomalaisille arvokkaampi, kuin piispa Henrik.

Täytyy kuitenkin muistaa, että ruotsalaiset tekivät miekkalähetystä Suomeen ja moni suomalainen menetti henkensä siinä.

NIMIMERKKI JUHA

Artikkeli sai kymmeniä samaan tyyliin kirjoitettuja kommentteja. Niistä huokuu selvä vakaumus, jonka mukaan

- Henrik ja Lalli ovat varmasti historiallisia henkilöitä.
- Lalli on hahmoista tärkeämpi, sillä hän suojeli kotiseutuaan vierailta valloittajilta, joita Henrik edusti.
- suomalaiset käännyttiin pakolla ja väkivalloin omista uskomuksistaan vieraaseen uskoon.
- Lalli osoitti ihailtavaa kansalaisrohkeutta noustessaan vihollista vastaan.
- nykymaailmassa vallitsee sama asetelma: perinteinen suomalaisuus on ahtaalla. Suomi tarvitsee uusia Lalleja.
- tieteellinen tutkimus ja sen myötä kouluopetus vääristelevät historiallista totuutta Lallista, mutta oikea tieto elää kansan mielessä.

Yksittäisen lehtiartikkelin kommentit eivät tietenkään ole edustava otos suomalaisten Lalli-suhteesta. *Tiede*-lehden keskustelupalsta tarjoaa syvem-

Perinteisen käsityksen mukaan Suomen historian alkuhämärissä seisoo pystypäinen, kohtaloa uhmaava sankari. Aarno Karimon näkemys Lallista sadan vuoden takaa.

män sukelluksen suomalaiseen lalliuuteen ja tapoihin, joilla Lalli ymmärtää nykyisin. Otsikon ”Lalli ja Erik” alla vuosina 2007–2020 käyty keskustelu kirvoitti yli 26 800 kommenttia. Vain debatti Jumalan olemassaolosta on innostanut lehden lukijoita Lallia enemmän.²

Lalli elää myös internetin anonyymillä Ylilauta-foorumilla. Ylilauta on suomenkielisen vihapuheen areenoista aggressiivisin,³ ja sen poliittista korrektiutta vastustava yleissävy näkyy myös Suomen vanhinta historiaa, Lallia ja Henrikiä käsittelevissä kommentteissa. Niissä Lalli esiintyy suomalaisuuden puolustajana ja imperialistisen kristinuskon vastustajana, jonka teoilla ylpeillään. Monessa kommentissa Lalli liitetään juuri uskonnonvastaisuuteen. Toiset foorumille kirjoittavat arvelevat piispansurmaan olleen myös henkilökohtaisia syitä:

...piispa jengiläisineen tuli Lallin uniikeille mestoille, söi Lallin kämpiltä safkat ja piispa köyri Lallin akkaa. Luuli siis että saisivat talon puolesta ylläpidon niinkun tuohon aikaan oli tapana näille kirkon ukoille, mutta homma meni vähän överiks ja Lalli tuli kämpille kun köyrintä ja mässyt oli kovimmillaan eikä ilahtunut. Antoi sitten piispan posselle lähöt. Ei siis ollu paskan vertaa tekemistä uskonnon tai ateismin kanssa.⁴

#134864290

Julkisuudessa poliittisesti väritynyt Hommaforum on Ylilaudan ohella toinen keskeinen vihapuheen nettialusta Suomessa.⁵ Sen syövereissä Lalli vi-lahtelee keskusteluissa tuon tuostakin, etenkin kun kyse on suomalaisten juurista, oikeasta elämäntavasta, ruohonjuuritason vastarinnasta valtaapitäviä vastaan, kristinuskon vastaisuudesta tai ruotsinkielisten ikaikaisesta im-

perialismista Suomessa. Kansallissurmaaja on Hommaforumin kirjoittajille ja lukijoille tuttu ja myönteinen hahmo.⁶

Myös Suomi24-keskustelupalstalla Lalli on yleisen fanituksen kohteena. Hän on kansallissankari, hän suojelee Suomea ja sen alkuperäistä elämänmuotoa, hänessä kiteytyy isänmaallisuus, suoraselkäisyys ja tarmokkuus.⁷ Kuten nimimerkki Pakana (M) visioi: ”Patsas pitäisi laittaa, ja liputuspäivä, lallinpäivä. Se lallinpäivä pitäisi olla kansallinen vapaapäivä, niin kuin itenäisyyspäiväkin.”⁸

Suomi24:ssa kansallinen kirvesmies on useammin huumorin kohteena kuin häneen vakavammin suhtautuvien Ylilaudan ja Hommaforumin aktiivien piirissä. Korona-aika on tuonut nettikommentteihin oman värinsä: nyttemmin Lalli puolustaa netissä kotiseutunsa ohella vapautta olla ottamatta koronarokotusta. Eräs aikaansa seuraava anonyymi kommentoija paljastikin joulukuussa 2021, että Henrik ”oli palaamassa paikalliselta koronarokotuspisteeltä, kun hän ykskaks veritulpan vuoksi tuupertui jäälle, eikä paikalle sattunut Lalli elvytysryityksistä huolimatta saanut piispaan enää henkeä.”⁹ Toisaalla sama keskustelupalsta tietää kertoa, että ”[h]elluntailainen Lalli yritti kastaa piipan uudestaan Köyliön järvellä avannossa.”¹⁰

Tyypillisessä nettikommentissa Lalli edustaa ”meitä”, kun kulttuurit kohtaavat. Hän ”ei alistunut piispa Henrikille. Lalli oli territoriaalinen eläin, ja kun vieras valloittaja tuli hänen reviirilleen, Lalli osoitti dominanssinsa tappamalla tunkeilijan kirveellä.”¹¹

Täysin samat Lalliin ja Suomen muinaishistoriaan liittyvät teemat, mielipiteet ja perustelut toistuvat netin keskustelupalstoilla Ylilaudasta Hommaforumiin ja *Tiede*-lehden nettipalstasta Suomi24:ään. Kommenteissa kamppailevat hämmästyttävän syvä tietämättömyys ja melkoinen historian

ymmärrys. Moni argumentti perustuu etäisesti aitoihin tutkimustuloksiin, toiset taas vain mutuun ja ennakkoluuloihin. Menneisyys ja nykyisyys rinnastetaan usein kekseliäästi – ja keinotekoisesti. Lalli on pseudohistoriallisten tulkintojen sankari, jonka harteille kukin voi asettaa mieleisensä viitan.¹²

Nettipalstojen kommentit osoittavat, että Lalli on hyvin monelle suomalaiselle tuttu, tärkeä ja jopa rakas esikuva, joka liitetään kansallishenkisyyteen ja ikiiaikaiseen vapauteen. Suomalaisille Lalli ei ole vain lihaa ja verta, vaan hän on symboli. Hän on myös osoitus siitä, kuinka historia elää vuosisadasta toiseen – ja kuinka sitä voidaan käyttää eri tavoin. Vuosisatojen mittaan Lalli on muuttunut arkkipahiksesta ihailluksi sankariksi. Vaikka emme voi olla varmoja edes Lallin historiallisuudesta, hän elää ja voi hyvin 2020-luvun Suomessa. Miten tässä näin kävi?

SUOMALAISUUDEN JANUSKASVOT

Kuolemantanssiin tarvitaan kaksi. Henrik ja Lalli ovat jo kaukaiselta keskiajalta olleet erottamaton parivaljakko, joista toinen edustaa hyvää, toinen paha. Arvostukset ja sen myötä kaksikon roolitukset ovat vaihdelleet ajan myötä.

Keskiajalla Henrikin ja Lallin välinen asetelma oli selvä: aikakauden tahallisen mustavalkoiseksi maalatussa maailmassa Henrik oli pyhä ja Lalli oli paha. Kuvataide esitti marttyyripiispan ylimaallisenä pyhimyksenä ja hänen surmaajansa surkeana, jumalallisen koston lannistamana pahantekijänä. Kirkon kirjalliset lähteet korostivat Henrikin oikeamielisyyttä ja Lallin pahuutta. Suomenkielinen kansanperinne oli niin ikään täysin pyhimyksen puolella, eikä tämän surmaajalle herunut myötätuntoa.

Keskiaikaiselle yleisölle Henrikin surmaa esiteltiin sanoin, sävelin ja kuvin. Ruotsissa Österundan kirkossa kirkkokansa sai ihailla varsin ilmeetöntä piispaa ja hänen murhaajaansa.

19

Reformaatiota – väritynein termein ”uskonpuhdistusta” – on perinteisesti pidetty Suomessa historian murroskohtana, jonka myötä kutakuinkin kaikki muuttui paremmaksi ja oikeammaksi. Näkökulma on voittajien historiankirjoituksen sanelema ja propagandistinen. Reformaatio ei merkinnyt kaiken kumousta tai ”puhdistusta” edes hengellisessä elämässä ja uskon harjoittamisessa. Suurimpiin muutoksiin lukeutui kuitenkin aiempaa nuivempi suhtautuminen pyhimyksiin.

Piispa Henrik kollegoineen oli uskovaisille edelleen yhtä totta kuin aiemmin, mutta virallisen opin saralla pyhimykset menettivät asemiaan. Henrikin ja Lallin veistokset siirrettiin 1500-luvun mittaan kirkkojen sakasteihin ja ullakoille, ja 1700-luvun uuden valoisan kauneushanteen myötä

kirkkojen seinämaalaukset kalkittiin peittoon. Historiankirjoituksessa, kansanperinteessä, uskovaisten mielikuvituksessa ja historiatiedossa Henrik ja Lalli kuitenkin säilyttivät itseoikeutetun asemansa. He olivat parivaljakko, jonka kohtaamisesta alkoi Suomen tunnettu historia.

Olisiko Lallista koskaan voinut tulla kansallissankaria, jollei reformaatio olisi muokannut uskonnollisia käsityksiä 1500- ja 1600-luvuilla? Tuskin. Reformaatio nakersi pyhimyksen ja pahiksen vastakkainasettelua vuosisatojen mittaan. Henrikin sädekehä alkoi himmetä, ja 1800-luvulle tultaessa Henrikin ilmiselvä katolisuus alkoi olla taakka. Hän alkoi tuntua vieraalta. Kuten *Sanan Saattaja Viipurista* kirjoitti 1833:

...Niin kauwan kuin Paawin usko wallitsi meidän maassamme, pidettiin Henrikki vainajaa Pyhänä miehenä ja koko Suomen wartiana; [...] Pyhän Henrikin tykö nousivat usiasti meidän esivanhempaimme rukoukset ja hänen esi-rukouksiinsa luotti Paawilaiselta sokeudelta villitetty kansa.”¹³

”Vieras usko” oli 1800-luvulla läsnä muutenkin, sillä luterilainen Suomi oli osa ortodoksista Venäjää. Asetelma innosti suomalaisia etsimään omaa uskonnollista erityishistoriaansa. Älymystöpiireissä heräsi ajatus viettää mahdollisimman arvokkain menoin Suomen (lännestä käsin tapahtuneen) kristillistämisen 700-vuotisjuhlaa. Vaikka Henrik ei ollut enää yhtä ihannoitu puhtoinen pyhimys kuin vuosisatoja aiemmin, hän symboloi Suomen ikiaikaisia suhteita länteen ja korosti siten suomalaisten erityisyyttä suuressa Venäjän keisarikunnassa.

Pyhän Erikin ja pyhän Henrikin johtamaa ”ensimmäistä ristiretkä” pidettiin vielä tuolloin historiallisena tosiasiana ja se sijoitettiin vuoteen 1157.

Sankari vai rikollinen?

Suomen luomiskertomuksen mukaan Lalli surmasi piispa Henrikin Köyliönjärven jäällä 1150-luvulla. Onko tarina kuitenkaan totta? Mitä todella tiedämme Lallista?

Lallia on kirottu kylmäverisenä murhaajana ja ihailtu kotiaan puolustaneena kansallissankarina. Hänet kohtaa uskon ja tiedon rajamailla, kansanperinteessä, kulttuurissa, taiteessa ja somessa. Kansallispahiksen vuosisatainen tarina on kertomus suomalaisuudesta ja sen rakentamisesta – meistä ja muista.

Historioitsija **Tuomas Heikkilä** on professori Helsingin yliopistossa ja Suomen Rooman-instituutin Villa Lanten entinen johtaja. Hän on Suomen johtavia keskiajan tutkijoita ja kansainvälisesti tunnettu monitieteisten tutkimusmenetelmien kehittäjänä.

www.tammi.fi

92.2

ISBN 978-952-04-4544-7

Kannen suunnittelu: Emmi Kyytsönen

Kannen kuva: Albert Edelfelt: Piispa

Henrikin kuolema, 1854. Yksityiskokoelma.

Kansallisgalleria / Hannu Karjalainen